

Ортағасырлық қалалар

Қазіргі Қаратөбе ауылынан солтүстік-батысқа қарай 5,3 шақырым жердегі **Абызтөбе және ауылдың оңтүстік шығысына қарай 4 шақырым жерде орналасқан Қаратөбе қалашықтары**. Бұл ескерткіштерді 1900 жылы В.А. Каллаур ашқан. 1966 жылы С.П. Толстов басқарған Хорезм археологиялық-этнографиялық экспедициясы зерттеген. 1969 жылы Отырар археологиялық экспедициясы (жетекшісі К.А. Ақышов) ескерткіштің топографиялық жоспарын қағазға түсірсе, 2004 ж. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің тарихи археологиялық экспедициясы географиялық координаттарын анықтап, суретке түсірген. Абызтөбе қала жұртының қазіргі көрінісі, солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай созылып жатқан ұзындығы – 105 м, көлденеңі – 30 м, биіктігі – 5 м, ұзын төртбұрышты жота. Төбесі тегіс. Қаратөбе қала жұртының бұрыштары төрт тарапқа бағытталған, трапеция тәрізді екі қабаттан тұратын төбелерден тұрады. Жиналған құмыралардың сынықтары бойынша ғалымдар бұл қалалардың б.з. I ғасырдағы өркениет орталығы болғанын дәлелдеді.

Түркі қағанаты тұсында Ұлы Жібек жолы мейлінше жандана түсті. Сол кезде мызғымастай қалыптасқан қағида бойынша дүниенің төрт бұрышын тіреп тұрған 4 әлемдік монархия: оңтүстікте – піл патшасы (Үндістан), батыста – інжу-маржан, асыл тас падишахы (Иран, Византия), солтүстікте – арғымақ баһадүрі, сәйгүлік патшасы (Түркі қағанаты), ал шығыста – адам патшасы (Қытай) мәдениеттері де сауда жолы арқылы осы өңірде тоғысып жатты.

Түркі дәуірі кезеңіндегі Ұлы Жібек жолының дамуы нәтижесінде қазіргі Жаңақорған ауданы жерінде бірнеше қалалар бой түзеді. Олардың бірі VI-XII ғасырларға жататын **Тақиятөбе, Ордакент қалашықтары**. **Тақиятөбе** қалашығының орны қазіргі Қосүйеңкі аулынан солтүстік шығысқа қарай 23 шақырым жерде, Ынтымақ өзенінің сол жағалауында орналасқан. Қалашықты 2005 жылы Қ.А. Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің тарихи археологиялық экспедициясы (ХҚТУ ТАЭ) (жетекшісі М. Елеуов) ашып зерттеген. Солтүстіктен оңтүстікке қарай созылып жатқан төбенің ұзындығы 120 метр, ені 50-76 метр, биіктігі 7 метр болады. Оның солтүстігінде орналасқан төбенің ұзындығы 40 метр, ені 30 метр, биіктігі 3 метр болады. Экспедиция ұжымы қалашықтың үстінен және айналасынан қыш ыдыстардың сынықтарын тапқан. Ордакент қалашығының орны қазіргі Жаңақорған темір жол стансасынан солтүстікке қарай 6 шақырым жерде орналасқан. Ордакенттің орнын 1903 жылы алғаш В. Каллаур ашқан. 1966 жылы Жетісу археологиялық экспедициясы зерттеп, 1994 жылы әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің археологиялық экспедициясы қалашықтың жоспарын түсірген. Қала орны диаметрі 100 шаршы метр болатын сопақша төбе, биіктігі 4 метрді, орта бөлігі 6-7 метрді құрайды. Қалашыққа кіретін қақпа ескерткіштің оңтүстік жағында орналасқан. Қазба жұмыстары барысында бұл жерден сыртын сұр лаймен сылап, дөрекілеу етіп қолдан жасаған қыш ыдыстар, астық, су

сақтайтын үлкен хұмдар, құмыралар, құмғандар, тағы басқа заттардың сынықтары табылған. Бұл заттарға қарағанда Ордакент б.з. I ғасырында бой көтеріп, VIII ғасырға дейін жеткен.

Ордакент егін және мал шаруашылығымен айналысқан тайпалар мекендеген шағын аймақтың орталығы болған. Оның маңынан, құрғап қалған Ақүйік өзенінің бойынан шағын 4 қалашықтың орны табылған.

VII ғасырларда бұрынғы үйсін мемлекетінің аумағын алып жатқан батыс түрік қағанатының күйреуі басмыл, түргеш, қарлық, ұйғыр, қырғыз, кимақ, қыпшақ, оғыз үстемдігіне әкеліп соқтырды.

Қазіргі Жанақорған аудан жерінде оғыз-қыпшақ дәуірінде өмір сүрген бірнеше қалалар болды. Солардың бірі **Разды ата қалашығы**. Разды ата (VII-XIII ғғ.) қала орнын алғаш 1900 жылы А.О. Руднев ашқан. 2004 жылы ХҚТУ ТАЭ географиялық координаттарын анықтап, суретке түсірген. Қала орны қазіргі Қаратөбе ауылынан солтүстік-шығысқа қарай 8 шақырым жерде, Сырдария өзенінің сол жағалалық жарқабағында орналасқан. X-XV ғасырларда өмір сүрген **Бұзық қалашығы** орны Көктөбе ауылынан батысқа қарай 2,5 шақырым жерде орналасқан. Қала орнын 1947 жылы А.Н. Бернштам ашқан. 2004 жылы ХҚТУ ТАЭ географиялық координаттарын анықтап, суретке түсірген. Бүгінгі қала орнының жалпы аумағының диаметрі 310 метрді, биіктігі 2 метрді құрайды. Қорғаныс қабырғаларында бір-бірінен 30-60 метр қашықтықта орналасқан 15 мұнараның орны сақталған. Сонымен қатар қала ені 8-12 метр, тереңдігі 1,5 метр болатын ормен қоршалған. Қалашықтың ішкі бөлігінде бірнеше құрылыстың орны сақталған. Қала сыртында шашылып жатқан қыш ыдыстар сынықтары қаланың ортағасырда ірі қолөнер, сауда орталығы болғандығын көрсетеді. Сонымен қатар, өңірдегі VIII-X ғғ Ақбастау, Ақата, Асарық қоныстары, VIII-XII ғғ Балапан төбе, X-XVI ғғ Артық Ата, XV-XVI ғғ Қотан қалашықтары мен Көктөбе елді мекендері кешенді археологиялық зерттеуді қажет етеді.

Ортағасырларда тоғыз жолдың торабында орналасқан бүгінгі Жаңақорған аумағында күрделі көші-қон үдерістері мен шиеленіскен саяси оқиғалардың орталығына айналды. Сауран, Ордакент, Сығанақ, Құмиян, Аққорған, Өзгент, Баршынкент қалаларының ежелден Шығыс пен Батысты байланыстырып жатқан Ұлы Жібек жолының тармақтары бойында орналасуы бұл қалалардың экономикалық жағынан өсіп-өркендеуіне үлкен ықпал етті.

Материал «Менің Отаным – Қазақстан» сериясы аясында жарық көрген «Жаңақорған» ғылыми-көпшілік кітабының негізінде дайындалды.